

Zápis z obhajoby disertační práce

Student: Mgr. Markéta Hajská
Datum narození: 8. 12. 1976
Identifikační číslo studenta: 10789751
Studijní program: Historické vědy
Studijní obor: XETN Etnologie

Název disertační práce: „Hranice jazyka jakožto hranice etnické identity. Vztah užívání jazyka a etnické kategorizace u olašských Romů na východním Slovensku“

Jazyk práce: čj

Jazyk obhajoby: čj

Školitel: PhDr. Jan Červenka, Ph.D. (Katedra středoevropských studií)

Oponenti: doc. PhDr. František Vrhel, CSc.; prof. Kimmo Granqvist

Datum obhajoby: 24.9.2018

Místo obhajoby: FFUK, Celetná 20, č.m. 307

Termín: řádný

Předseda komise: doc. Lubomír Tyllner, CSc.

Členové komise:

PhDr. Petr Janeček, Ph.D.

doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.

PhDr. Stanislav Brouček, CSc.

doc. PhDr. Ing. Petr Kokaisl, Ph.D.

doc. Mgr. Petr Lozoviuk, Ph.D.

PhDr. Jiří Woitsch, Ph.D.

doc. PhDr. Marek Jakoubek, Ph.D., Ph.D.

doc. PhDr. František Vrhel, CSc.

Přítomní:

Mgr. Markéta Hajská; PhDr. Petr Janeček, Ph.D.; doc. PhDr. Ing. Petr Kokaisl, Ph.D.; PhDr. Jiří Woitsch, Ph.D.; doc. PhDr. František Vrhel, CSc.; doc. Lubomír Tyllner, CSc.; doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.; Prof. Kimmo Granqvist; Helena Sadílková, Ph.D.

14:30 Předseda komise doc. Lubomír Tyllner, CSc. zahájil obhajobu, představil sebe a přítomné členy komise a přítomné oponenty. Přítomným pak představil studenta.

14:35 PhDr. Petr Janeček, Ph.D. seznámil přítomné stručně s hodnocením školitele k průběhu doktorského studia a její disertační práce uvedeném v jeho písemném vyjádření.

14:43 Mgr. Markéta Hajská seznámila přítomné s tezemi své disertační práce (ppt prezentace v příloze). Sdělila zejména:

Téma práce: užívání jazyka a vytváření hranic v jedné obci na východním Slovensku (anonymizována jako „Borovany“), příp. studie zaměřená na komunitu olašských Romů

Cíle: konstrukce hranic komunity olašských Romů v multietnickém prostředí studované obce (olašští Romové, Slovenští Romové, Neromové) a role jazyka v procesu utváření hranic

Metody: metody kulturní antropologie, metody soudobé sociolingvistiky

Závěry (výběrově):

i) skupinové hranice a konstruování etnické identity

- jasná hranice Romové x Neromové: nejen symbolická, ale faktická, vnímaná jako jasná všemi obyvateli obce
- hranice Vlašika Roma x Rumungri: jasná ze strany obou skupin Romů, ale relativně dobře prostupná, i když existují jednoznačné kulturní mechanismy, které hranici tematizují jako neprostupnou
- „Boundary markers“ z perspektiv různých skupin artikulovány různě, vždy značně suicentricky
- Optika Vlašika Roma (stěžejní pro práci): „být Olachem“ jako projev vyššího soc. statutu a zároveň životní ideál
- Ovšem: značný počet exogamních sňatků (Vlašika Roma – Rumungri): partneři olašských Romů postupně přebírají identitu, včetně jazyka, jazykového chování atp., včetně etnické kategorizace prostoru obce (insider = olašský Rom + 2 kategorie outsiderů = neolaši, Neromové); kategorie „gážo“ x „Rom“ nutné posuzovat velmi striktně etnické vymezení
- Členství ve skupinách je sociálně konstruované; 2 protichůdné perspektivy vzhledem k povaze příslušnosti k určité skupině: „vernakulární primordialismus“ (děděné členství po předcích), v realitě běžná i perspektiva, že je možné stát se členem olašského společenství (enkulturace) = „kulturalistický“ přístup ke členství ve skupině

Olašská romština

- Jazyk spojený se sociální prestiží v rámci skupiny (V-kód pro olašské Romy; suicentrické vnímání prestiže jazyka): hlavní pilíř romství, tj. včetně používání olašské romštiny jako boundary markeru (osvojení jazyka = způsob, jak se olašským Romem stát)

„Jazykování“ a „etniifikování“

- O. Garcia (to language, to etnify): dynamický proces, aktérský přístup k jazyku
- Volba jazyka ze strany mluvčích je motivována zejm. participant-related principem (důležitost komunikačního partnera, kterému mluvčí přizpůsobuje svůj jazyk: zavedený rámec a úzus, ale vybočení je příznakové; používání jazyka jako prostředek zacházení s etnickými hranicemi; volba jazyka a přepínání kódů nejen reflektuje soc. statusy a role účastníků, ale zároveň je i dotváří)
- Jazyk není jen „boundary markerem“ ale zároveň „boundary makerem“ podílí se na vytváření etnických statusů a je prostředkem etnické identifikace

15:00 Oponent prof. Kimmo Granquist seznámil přítomné s hlavními body svého posudku a se závěrem, že ~~ne~~doporučuje předloženou disertační práci k obhajobě (posudek psaný anglicky, proto prof. Granqvist přečetl anglicky). Položil studentovi tyto otázky:

Markéta Hajská's Ph.D. dissertation is an excellent descriptive work that demonstrates extraordinary empirical and analytical skills in cultural and social anthropology and sociolinguistics. It is an invaluable contribution to both anthropological and linguistic research on Romani. If there is a critical aspect, it is perhaps in the choice of international literature regarding,

for instance, questions of language and identity, code-switching phenomena and language domains, that could have been perhaps more wider and also include recent studies on these topics in Romani (e.g. Adamou & Granqvist 2015; Matras & Robertson 2015; Gaiser & Matras 2016; Leggio & Matras 2017).

15:10 Oponent doc. PhDr. František Vrhel, CSc. seznámil přítomné s hlavními body svého posudku a se závěrem, že ~~ne~~doporučuje předloženou disertační práci k obhajobě. Položil studentovi tyto otázky:

V diskusi navrhuje vrátit k termínům „jazykování“ a „etnifikování“ sugerujícím pojetí jazyka, příznačné pro německou neoromantiku – v rozpravě by bylo se k nim ještě vrátit a pojetí srovnat.

15:15 Mgr. Markéta Hajska reagovala na vyjádření školitele a na posudky oponentů a jejich položené otázky.

ad K. Granqvist: je vděčná za identifikaci literatury, která jí unikla – teoretický záběr obsažený v práci byl poměrně široký pokrývající klasické antropologické, sociolingvistické práce a romistické práce, většina této části práce byla napsána již v roce 2015-16 – některé z identifikovaných prací v té době ještě nebyly publikovány, některé nemohla dohledat, o některých nevěděla.

Ad. F. Vrhel:

Zásadním podnětem je vrátit se k termínům „jazykování“ a „etnifikování“, který evokuje přístup objevující se od dob von Humboldta. Hajska vychází z toho, jak s těmito termíny zachází O. García a L. Wei (languaging - translanguaging). Za inspirativní v jejich přístupu pokládá zejména pojetí jazyka jako děje, jako aktu, a zaměření na diskurzivní praktiky jako na součást procesu přiřazující etnickou identifikaci lidem – tento aspekt jejich pojetí „jazykování“ je založený právě na sociálně konstruktivistické tradici a post-konstruktivistickém pojetí sociolingvistiky (jazyk konstruuje společnost a zároveň společností konstruovaný fenomén).

15:17 Oponenti (a školitel) se vyjádřili k vystoupení studenta (*zapsat stručně obsah*).

K. Granqvist: bez dalších poznámek

F. Vrhel: Zdůrazňuje pojetí jazyka jako energie a aktu a zároveň podtrhuje, že právě tento dynamický aspekt používání jazyka Hajska v práci výborně popisuje.

15:20 Předseda komise zahájil diskusi.

V následné diskusi vystoupil: (*stručně zaznamenat obsah diskusních příspěvků a především odpovědi studenta*).

doc. PhDr. Ing. Petr Kokaisl, Ph.D.: dotaz ad metodologie: jaká byla motivace pro změnu názvu obce a jaká jsou pro a proti anonymizace, zejména vzhledem k ověřitelnosti shromážděných dat a vyvozených závěrů?

Mgr. Markéta Hajska: anonymizaci jména obce velmi pečlivě zvažovala – je si vědomá negativních aspektů svého rozhodnutí – převážil ovšem fakt, že tématu a situaci v obci se věnuje dlouhodobě a dlouhodobě své zjištění publikuje (od r. 2000) nejen v rámci akademie, ale zejména v dřívějších

letech i ve zprávách různých zadavatelů, kteří anonymizaci vzhledem k povaze těchto dokumentů vyžadovali, do jisté míry tedy musela navázat na tuto svou dřívější praxi. Je si vědoma faktu, že to je v řadě aspektů velmi problematické (a také to tematizuje v samotné práci): anonymizace není obvyklá ani mezi historiky, ani mezi lingvisty.

doc. PhDr. Ing. Petr Kokaisl, Ph.D.: žádá o rozvedení stručného popisu metod jako „klasických antropologických metod“: Kam mířily její otázky a pozorování, aby si mohla odpovědět na otázky po jazyce a hranici identity? V čem spočívá inovativnost práce, co se týká hranic a jazyka jako hranice etnické identity (hranice s jazykem vždy propojená)?

Mgr. Markéta Hajska: Klasickými metodami myslela terénní výzkum a zúčastněné pozorování. Mezi olšskými Romy disbalance mezi deklaratorní, ideální rovinou a praxí, což není neobvyklé. Na otázky směřující k vymezení hranice a role jazyka v tomto procesu proto dostávala odpovědi postulující hranice jako jasně dané. Její přítomnost v mnoha komunikačních rodinných i komunitních situacích ji umožnila sledovat, že zacházení s hranicemi v praxi je mnohem komplexnější a dynamičtější jev a proces. V práci uvádí celou řadu jednotlivých případů, jak vytyčování hranic probíhá.

doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.: Zmínila jste, že rozhraničování probíhá na základě jazyka a etických hodnot – kde byly difference v etických hodnotách Rumungrů a Olšských Romů?

Mgr. Markéta Hajska: Zřejmě došlo k nedorozumění během stručné prezentace – „etický“ používala ve smyslu opozice emický vs etický. Diferenciace existuje v motivaci k tomu, kdo kým se chce stát. „Být Olšem“ je vnímáno jako prestižnější, což sdílí tzv. Rumungri aspirující na to stát se členem olšské komunity. Uvnitř komunity olšských Romů (na rozdíl od místních Rumungrů) relativně velká sociální mobilita, v níž hraje významnou roli vztah se členy komunity žijícími v zahraničí: pro neolšské Romy je motivací kromě lokální sociální mobility i možnost dostat se pryč z obce, ve které jsou do jisté míry uzavřeni, a jejich možnosti sociální mobility jsou minimální. Olšští Romové se snaží hranici „Olš x Rumungro“ udržovat jako prostupnou jen pro některé členy rumungerské komunity. V procesu je důležité kritérium jazykového chování (ovládnutí jazyka i jeho správného používání), které musí lokální aktéři ovládnout. S „olšstvím“ jsou spojené i další aspekty používání jazyka – různé registry, které v neol. romštině absentují: např. jazyk formalizovaných vyprávění, písní, proslovů, atp.

doc. PhDr. Ing. Petr Kokaisl, Ph.D.: Kontakt na zahraničí neexistuje v komunitě neolšských Romů?

Mgr. Markéta Hajska: V místní olšské komunitě velký potenciál sociální mobility nejen vertikální ale i horizontální, zatímco sociální status neolšských Romů je mnohem petrifikovanější, důvodem je existence funkční příbuzenské transnacionální sítě v případě olšských Romů.

doc. Lubomír Tyllner, CSc.: dotaz ad jazykových projevů v písňové kultuře – je tato někde zaznamenaná? Odkazuje na studie E. Davidové a J. Gellnara.

Mgr. Markéta Hajska: Ano, tématu se též věnuje v jedné z kapitol – záznamy E. Davidové pocházejí mimo jiné z obce, které výzkum realizovala, existující nahrávky též svým konzultantům v terénu pouštěla. Hudbu zmiňuje jako další boundary marker – ačkoli zvenku může vypadat „romská hudba“ jako jednotlivá kategorie, místní Romové sami velmi citlivě rozlišují písně ol. a neol. Romů jako jasné, odlišné kategorie.

